

HAZAI MUNKATÁRSUNK TOLLÁBÓL:

ROMANTIKUS KOHOLMÁNY-E

A CSIKI SZÉKELY KRÓNICA? ..

Manapság az átlagos tájékozottságú olvasó a *Csiki Krónikáról* — nem tévesztendő össze Székely István világtörténetével — csak annyit tud, hogy: *hamis*. A múlt század derekán hatással volt különböző színvonalú irodalmárookra (a legtekintélyesebb közülük Jókai Mór és Orbán Balázs), s regényes történelmi tárgyú "székely történetek" születtek e hatás nyomában. Miután ismeretes belőle néhány különösen hangzó kifejezés is — pl. a *rabonban*, a Krónika szerint a régi székelyek tisztségviselője s egyben valami papi szerepet is betöltő méltóság neve — sokan afféle wagneri, romantikus-nacionalista szüleménynek tekintik, amelyben erdei tisztásokon szüntelen fehér lovakat áldoznak és vérszerződéseket kötnek. Mivel a romanticizmus idején Európa-szerte misztifikációk, koholmányok, hamisított régi kéziratok bőven el voltak terjedve, sokan már kezdettől fogva igen nagy kétségeket tápláltak iránta. 1905-ben, majd másodsor 1911-ben Szádeczky Lajos végérvényesen koholmánynak minősíti, s azóta tudományos körökben ez a begyökerezett vélemény róla.

Szádeczky szerint a híres csiki Sándor-család fekete báránya, a fiatal jurátus Sándor Zsigmond hamisította volna 1796-ban, méghozzá azzal a szándékkal, hogy a Sándoroknak egy réges régi birtokperében az *Aporok* ellen bizonyítékul szolgálhasson. Szádeczky szerint ugyan ő hamisította volna egy évvel azelőtt a Sándor család családfáját is; ez a Sándorokat a székelyek utolsó főrabonbánjai leszármazottainak állítja be, s a vérségi vagy legalábbis örökbefagadási alapon még Árpád vezér utódainak is tekinti őket. A *Csiki Krónikával* kapcsolatban szerepelt annak idején egy kehely, mely szintén a Sándorok birtokában volt; ezt áldozó pohárként emlegették s valódisága, ill. hamisított volta ennek is érvként szerepelt a *Krónika* körüli vitában; miután azonban sohasem láttam, megnyugtatóan hiteles leírása sincsen és nem lehet tudni, hogy mi van vele, a továbbiakban nincs miért kitérnem rá.

Ha azonban valaki kezébe veszi a *Székely Krónika* szövegét — Szádeczky Lajos 1905-ben kiadta az eredetét is, fordításával és sok jegyzetével együtt — nagy meglepetések érik. Fakó latinsággal íródott, nehezen áttekinthető, kusza és töredékes komplikáció, amely saját bevezetője szerint sem a ködös ősidőkbe, hanem csak 1535-ben készült egy Sándor Mátyás nevű "közéleti személy" *Csikfalva és Vacsárk* közötti házban, egy András Mátyás nevű deákos ember vezette szerkesztőbizottság közreműködésével, 153 régi latin-, görög-nyelvű és más oklevélből, valamint 3 térképből "inkább leírva, semmint kiírva", azaz e kifejezés szerint is kivenetve. Az 1694-es tatárbeütés után az eredeti elpusztult, csak egy akkoriban készült másolat maradt fenn, egy ugyancsak a *Krónikán* levő megjegyzés szerint.

Ennek a másolatai 1796-tól bukkannak fel, Aranka György kéziratgyűjtő munkásságának eredményeképpen; az első másolatot Farkas N. János küldi be *Arankának Csikból*. Szádeczky 9 másolatot tart nyilván és vet egybe.

Az ember azonban már itt felakad: miért került elő egyszerre 9 másolat és azok miért nem pontosan hasonlóak, ha ilyen konkrét célra készült hamisítványok? Ugyanakkor: ha valaki birtokper számára készít hamis bizonyítékot, az miért nem sokkal inkább célratörő, világos, miért van benne annyi tisztázhatatlan részlet, annyi a tárgyhoz nem tartozó, kétes vonatkozás és miért vannak benne olyan adatok is, amelyek a közfelfogással ellentétben állanak? Hiszen az ilyesmi csak ingerültté teheti a bírakat! Szádeczky szerint Sándor Zsigmond nagyon ravasz ember volt, ez az okmány azonban nem azt mutatja. Amennyiben hamisítvány, akkor is esetleg más célra készülhetett; ha ideológiai célú koholmány, akkor pedig legalábbis részleteiben, világosságra kellett volna törekednie.

Egész röviden a *Krónika* tartalma a következőkben foglalható össze: a székelyeket Attila telepítette volna a "hegyes Dáciába"; a *Krónika* azonban csak Udvarhely vidékét említi, illetve Budavárt, melyet azonosít az Udvarhely mellett lévő hasonló nevű rommal. Az *Olt* völgyének megszállását a székelyek által a X.—XI. század fordulójára helyezi. A székelyek szomszédságában *blaccusok és törökök* (!) földjeit emlegeti. Megadja az Attila halála utáni időktől egészen a XI. századig a főrabonbánok névsorát, s ami nagyon érdekes, ennek elején és végén hunos, ill. magyaros nevek állnak; közben azonban igen sok a furcsa görögös hangzású név, s még egy-kettő, melynek csengése talán gótos, meg romános.

A *Krónika* alapján úgy tűnik, hogy a pusztaszeri egyezmény a "székelyek alkotmányának" a mintáját követte; érdekes adat, mely szerint a főrabonbánok már Árpádék bejövetele előtt a "Zá-pármagorokkal" házassági kapcsolatban is voltak, majd Árpád saját atyjafiát, Sándort-Csongurt ajánlja főrabonbánnak. Az atyafiság következhet az előbbi házasságból, de abból is, hogy az akkori szokás szerint a hódító vezér a meghódítottak főnökét fiává szokta fogadni. S még egy lényeges mozzanat: Árpádék hódításuk megkezdése előtt Budaváron vendégeskedtek, amely ilyen formán, úgy tűnik, nem lehetett messze bejövetelük, azaz bázisuk helyétől. Sajátságos az is, hogy Magyarországot a *Krónika* legtöbbször Pannoniának, a magyar királyt "pannoniai királynak" emlegeti.

Elteltekintve a Sándor család dolgaitól, mi következne abból, ha ez a *Krónika* igaz? Egyrészt sokban igazolná az Anonymus által megadott képet, másrészt azzal ellentétben is áll, mert a székelyeket a hegyes Dácia vidéken tanyázóknak írja le, holott Anonymus alapján valahol a Sebeskörös,

A "BLAKKUSOK" Dr. Fehér Mátyás szeint nem az oláhok, hanem a Nagy Károly által betelepített frankhoni avarok voltak. Szerintem inkább haszok. (M.F.)

Hortobágy, Nagyszamos vidékén találni őket; hacsak nem arról lehet szó, hogy a "Dácia" elnevezést az északkeleti Kárpátok vidékére is alkalmazták! A *Krónika* szerint a rabonbánok nevei arra vallanak, hogy Dácia Attiláék bukása után is hosszú ideig — legalábbis időközönként — a kelet-római császárság, azaz Bizánc hatalmi övezetében feküdt. Ez egybevágna azzal, hogy Anonymus szerint Ménmarót bihari kazár fejedlem ura a bizánci császár volt, másrészt, ha igaz lenne a krónika, új megvilágításba helyezné a "türk" e térségbeni jelenlétének a kérdését is.

Szádeczky leleplező, a krónika hamisságát bizonyító érvei közül a lehangosabban eldörögte-tettek bizony elég gyatrák, eljárásukban tudománytalanok. Első s legfontosabb ellenbizonyítéka, hogy az általa alapváltozatnak tekintett kézirat példányban a *Krónika* egy várban keletkezett volna: "in arce"; holott — mondja Szádeczky — azon a helyen semmiféle vár nem állott vagy nem állhatott. Azonban ezt a főérvet minden további nélkül megsemmisíti az a körülmény, hogy két másolatban a megfelelő helyen "inaede" áll, azaz "épületben". Semmivel sem indokolja Szádeczky, hogy miért éppen azt a változatot kell a leghitelesebbnek tekinteni, amelyikben vár olvasható? (Holott a szövegben előforduló nevek dolgában sem az a leggazdagabb.)

Egy másik nagy ellenérve, hogy ő maga kiment arra a vidékre és megkérdezte a helybelieket, hogy hallottak-e ilyen rangról, hogy *rabonbán*, s azok tagadólag feleltek — teljesen komolytalan. Hiszen akkor e méltóság már 800 éve megszűnt volna. Ha olyan sokkal közelebről még használt méltóságnevek iránt érdeklődik az egyszerű falusiaknál, mint pl. "comes siculorum" — nyilván ugyan ilyen választ kap.

Az az érve is elesik Szádeczkynek, hogy egyetlen hamisítóról lehet csak szó és az *Sándor Zsigmond*. Hiszen a Szádeczky által is közölt levelezésben az említett *Farkas Nepomuk János* 1796-ban azt írja *Arankának*, hogy *megkerült az a kézirat, ami után rég nyomoz*. Ez a kitétel, hogy "rég nyomoz", csak két dolgot jelenthet: vagy Farkas és környezete már azelőtt is tudott erről a *Krónikáról*, s akkor semmiképpen sem lehet 1796-os, vagy egy-két évvel előbbi hamisítvány, hanem régebbi — amennyiben az — s akkor *Sándor Zsigmond* még gyerek volt; s így az ő személyi viszonyaiból és jelleméből levezetett érvek elesnek; vagy pedig arról lehet szó, hogy Farkas és még ki tudja kik, benne lehetnek a hamisításban — s akkor is ugyanez a helyzet.

Szádeczky perdöntőnek szánt érve, mely szerint egymagában is leleplezi az egész fércelvényt, az hogy a *Krónika* a X. századig terjedő korszakra vonatkozólag az *Olt* völgyét a "törökök" földjének emlegeti. Szádeczky szerint, aki e helyen törököket emleget félezer évvel az oszmánok megjelenése előtt, az csak ostoba hamisító lehet. Nagyon ostoba hamisító. Ugyanakkor azt is bizonyítja valamivel erősebben, hogy *Sándor Zsigmond* nagyon ravasz, tájékozott és akkoriban még csak beavatottak, szakértők által ismert okmányokból és munkákból is plagizált! Ez a két kép azonban nem fedi egymást.

Később egy vitairat megemlíti, hogy hiszen a bizánciak a magyarokat is törököknek említik. Szádeczky, talán helyesen, ezt azzal utasítja el, hogy a *Krónika* a magyarokkal kapcsolatban mindenütt "hungarus" vagy a "pannonia" kifejezést használja. Ezt azonban a hamisítónak is kellett tudnia: ha mégis benne hagyta a szövegben ezt a *törökök földjét*, azt jelenti, hogy "benne felejtette" . . . hiszen ez az adat ellenkezik a köztudomással.

Sokkal nyomósabbak Szádeczkynek azok az érvei, amelyek bizonyos átvett kitételeire vonatkoznak a szövegnek. Pl. van benne egy-két kifejezés a *Diploma Leopoldinum*-ból, s Anonymus szövegéből is. Ez már keményebb dió, mégsem nehéz kimagyarázni. A másolóknak igen gyakran szokásuk, hogy a szóban forgó tárgyat a maguk tudomásaival, értesüléseikkel kiegészítik. Mai nap is így tesz mindenki, aki egy történet továbbmesélése során bizonyíthatni akarja története hitelét vagy a maga jólétesültségét.

A szóban forgó, a *Krónikát* megelőző *Sándor-családfáról*, Endes Miklós *Csikgyergyó-Kászon* székek történetéről írott munkájában azt írja, hogy annak ismeretes már 1724-ből származó levéltári hitelesítése is. (Ezt azonban ellenőrizni nem áll módomban, Duka János hívta fel rá a figyelmemet.)

VÉGÜL, MI SZÓL

A KRÓNIKA HITELESSÉGE MELLETT?

Mindenek előtt a keletkezés időpontja, 1533. Az történeti tény, hogy a következő években egy székely küldöttség jár a bécsi udvarban, s az egyik *Sándor* is résztvesz benne. Ennek az a célja, hogy a Mohács után előállott új hatalmi helyzetben a székelyek jogállásáról a bécsi udvart tájékoztassák.

Teljesen valószínű, hogy ilyen alkalomra készítettek egy színposziszt, kivonatot kéznél lévő okmányaikból. Mintahogy az is természetes, hogy ez alkalommal a rájuk nézve esetleg kellemetlen adatokat elhallgatják. Pl. esetleges telepített mivoltukat, vagy többszörösen is telepített mivoltukat. (Azt ugyanis határozottan tudjuk, hogy a háromszéki székelyek előzőleg Segesvár—Megygyes—Szeben környékén laktak, s a szászok behozatala után költöztek Háromszékbe. A nagy kérdés: miért nem a szászokat vitték oda, miért mozgatták meg a székelyeket? A válasz csak az lehet: az a terület sem volt üres, hanem a székelyekkel azonos nyelvű, de nem római katolikus — vagy görög szertartású, vagy pogány, vagy mind a két felekezetű — népesség lakta, s a római katolikus székelyek rájuktelepítésének célja a nyugati kereszténység megszilárdítása. A székelyek meg átvették az előző lakosság regéit a pogány korról! E kérdés taglalása azonban nem ide tartozik.

A *rabonbán* kifejezés meg legalább ugyanannyira lehet valószínű, mint valószínűtlen. Mindenesetre összetett szónak látszik: második tagja a kultartományok kormányzójaként végig a közepkoron át gyakori *bán* szó, az elsőt értelmezik a sémi *rab, reb* — *ur* jelentésű szóból, ami származhat akár a kazaroktól, akár máshonnan. (Csak mint érdekességet szurom itt közbe, hogy egy rege szerint a dákok királya a rómaiak elől

Romantikus koholmánye menekülő zsidókat telepített Jeruzsálem lerombolása után Erdélybe, s Orbán Balázs is foglalkozik sok zsidós helynévvel.) Ám lehet, hogy már az első szó is összetett, s abban még egyszer bennefoglatatik a *bán* szó: *rabán*. Egyesek (pl. Sebestyén Gyula) szerint ez "*rovó-bán*" lehet, hiszen a *róvásnak* van több más nyelvben a megfelelő helyen "b" hanggal megőrzött változata. Pl. *rabás* "déli-bábice" idetartozna a rebus — rejtély szó is; reust megfejteni, rovást megfejteni.

Legújabb: *Udvarhely* melletti *Budvárnál* végzett feltárások azt mutatják, hogy az egy kis őrhely volt, reprezentatív kormányzási központ nem lehetett. Ez sem perdöntő érv, hiszen mind a magyar nyelvterületen, mind annak határain jóval kívül, Buda, Bud nevű helységek bőven fordulnak elő egész Közép-Európában. (Anélkül, hogy a helynév eredetének vizsgálatában, vagy abba, hogy az összes ilyen nevek hasonló eredetűek-e, túlságosan belemennék, csak megemlítem, hogy e nevet nem szükséges feltétlenül Attila fivére, Buda király nevéből származtatni. Több lehetőség is van, a *bod*, *bud* gyök /megfordítva dob, esetleg domb is/ kerek, helyesebben hengeres alakú tömböt jelent. Lásd: Bödön, a kivájt fatörzsből készült kútak neve: *bodonkút*. Érdekes az is, hogy egy Kolozsvár környéki *Bodonkút* nevű helység neve románul *Buda!* Ilyenformán a név jelentheti azt is, hogy *Kerekvár* /vesd össze: *Becs-kerek*, *Várkerek*/ vagy "*Kerektorony*". A nép gyakran már egy tornyot is várnak nevez. A besenyőkun-kipcsak *Bécs* /*Bécs*? *Pécs*?/ szintén ilyesmit jelenthet.)

Ami a *Zápármagor* nevet illeti, egyesek a *dnyeper-menti Zaporog* névvel akarták kapcsolatba hozni. Szerintem inkább a *Szabar* névvel függhet össze (lásd több *dunántúli* helynév, pl. *Székelyszabor*, azelőtt *Hercegszabor*, továbbá még *Zala*, *Vas* vidéken levő helyeket).

Mindezek a tények azt jelentik, hogy a *Székely Krónika* hitelességének, egyáltalán keletkezésének a körülményei nem tisztázottak. Nem vizsgálták meg pl. tudományos módszerességgel a benne szereplő névanyagot; tanulmányozni kellene, hogy mi van amögött, hogy a *Nyerges-tetőt* pl. *Nyürgözt*-nek írja, a "cs" betű helyett többízben "k" áll benne, stb.

Saját feltevésem szerint a XVIII. sz. végén előbukkant s esetleg akkor, vagy nem sokkal előbb keletkezett másolatok egy valóban meglévő okmányra támaszkodtak, amely készülhetett 1533-ban, a megnevezett módon. Azonban a későbbi másolók vagy azért mert egyes szövegrészeket nem tudtak kiolvasni vagy megérteni vagy esetleg annak tartalma nem volt rokonszenves nekik: beleköltöttek, hozzáfűztek és elhagytak, jó- és rosszhiszeműen, mintahogy ez számtalanszor megesett.

Igazán tudományos álláspont nem az volna, hogy levegyük napirendről a kérdést, hanem megpróbáljuk rekonstruálni az eredeti okmányt, ill. az abban rejlő információkat.

Hiszen itt van ez az egyetlen "török" kérdés is. Ma már tudjuk, hogy a bolgár-törökök elszlávo-

a *Székely Krónika?*

sodtak, de ez nem mindenütt és nem egyszerre ment végbe. Lehetnek ezek a törökök ők is. Különösen az a törzsük, amelyet *Bulakok*nak vagy *Ulakok*nak hívtak, s amelynek latin alakját (*Blacchus*) gyakran összetévesztik a románok egyik középkori népnevével. Csakhogy annak idején azok a szerzők, akik még jóltájékozódottak, pl. Anonymus is, a *Blacchus* többesszámát, ha románokról volt szó *Blasinak* írták, amely megfelel a szláv *Vlaszi* és a magyar *Olasz* alaknak — ha bolgár-törökökről, akkor *Blacchinak*. Ám lehetnek a *Székely Krónika* szóbanforgó törökjei esetleg a *Gagauzok* ősei is, akikről a legutóbbi időkig azt hitték, hogy az oszmán-törökök leszármazottai, újabban kiderült, hogy sokkal régebbi kelet-európai népesség.

És érdemes volna a *Krónika* egyes adataival egybevetni azt az újabban egyre jobban térthódító felismerést, hogy a magyarság keleti fele először a görög-szertartású kereszténységhez csatlakozott, s csak később katolizáltak.

Talán segítene tisztázni abban a kérdésben is, hogy mi a része Attilának s családjának a székely történelemben, mi magyarázza a néphagyományban való jelenlétünket, hiszen egyre több adat vall arra, hogy a *székelyek őshazája a Dunántúl*. Vagy azt kell elképzelnünk, hogy az onnan menekülő székelyeket Attila családjának valamelyik tagja megvédte és letelepítette, vagy éppen ő telepítette őket a Tiszántúlra? Mindenesetre érdemes figyelni a székely történelemből arra a mozzanatra, hogy nagyobb társadalmi-politikai válságokban mindig felkerekedett és elvándorolt (lásd pl. a madéfalvi veszedelmet, majd bukovinai áttelepedést, stb.). Egyébként a Dunántúlon is, a népvándorlás szüneteiben, a szóbanforgó századokban, fel-felbukkan Bizánc hatalmi — kulturális jelenléte. Ami a legfurcsább azonban a *Krónikában*, s a hagyományban, hogy az avarokról általában nem emlékeznek meg. Mivel azonban ezek "pszeudoavarok" voltak, lehetséges, hogy a Székelyföldön helytörténeti regékben is többször megőrzött "török" adat, olyan helyen is, ahol "török vár" sohasem volt — lásd Orbán Balázs fejtegetéseit *Gegessel* kapcsolatban — éppenséggel az avarokra, vagy az avar birodalomban nagy szerepet játszó bolgár-török csoportra vonatkozik?

A délibáb tehát itt is valami meglévőt mutat — csak a helyes betájolás hiányzik még.

(Sz. I.)